

S. Nagy Katalin

GOYA: KÉTSÉGEK ÉS ELLENTMONDÁSOK

2018-06-11 | ESSZÉ

Francisco José de Goya (1746–1828) hosszú élete során számos olajfestményen, rézkarcon, litográfián, diófpáccal, tussal készült rajzon örökölte meg önmagát. Ezeket ugyanúgy nem idealizálta, szépítette saját arcvonásait, ahogy a portréin ábrázolt emberek külső és belső tulajdonságait sem. Önarcképein kívül hiteles forrás a bőséges levelezés, amelyet iskolás koruktól folytattak Martín Zapater aragóniai íróval (1797-ben meg is festette a jó humorú barátot). Ezekből a folyamatos, szinte naplószerű levelekből, amelyekben sok szó esik Goya életeseményeiről, kapcsolatairól, munkáiról, birkózásairól önmagával, megismerhető az elképesztő energiájú, ellentmondásos, nyughatatlan személyiség.

tele van feszültségekkel

A korszak, amelyben élt, szintúgy tele van feszültségekkel. A barokk arisztokratizmussal, az egyházi hatalmi túlkapásokkal szemben terjednek a felvilágosodás eszméi, ezeknek

Goya is elkötelezett híve, de közben királyi, udvari festőként portrék és vallási tárgyú képek sorozatával szolgál. A Királyi Akadémia festészeti iskolájának vezetője, ugyanakkor a 18–19. századforduló első modern festője. Festői technikáját, képei látványvilágát a nagy újító, Eduard Manet az 1870-es években példának tekinti, és az expresszionisták is elődjükként tisztelik.

Ellentmondásosságának gyökerei gyerekkori környezetében is kereshetők. Az aragóniai Zaragoza melletti kis faluban született, paraszti és kézműves családban. Apja ötvös, aranyozó mester, aki fiát festőinasnak adta. 14 éves korától segéd egy templomi dekorátor mellett. Nem végzett akadémiát, felvételi kérelmét kétszer is elutasították. Ez a festő és rajzoló zseni autodidakta – ami szinte hihetetlen rajzi képességeinek, szakmai mesterségbeli tudásának, technikai jártasságának ismeretében. Viszont valószínű, hogy autodidakta mivolta, a képzőművészeti iskolák hiánya is hozzájárult örökös kételkedéséhez, elégedetlenségéhez, a sikerek ellenére is meglévő bizonytalanságához.

25 éves korában Itáliába utazott, Pármában egy akadémiai versenyen elismerést kapott, de díjat nem. Hosszú a karrierhez vezető út. Maga is írt viharos fiatalságáról, összeférhetetlen természetéről, meggondolatlanságairól. Sokféle szóbeszéd terjedt kicsapongásairól, apácaszöktetéseiről – ezek nem feltétlenül hiteles történetek – tény, hogy a fiatal Goya is rendkívül termékeny volt, rengeteget dolgozott. 1773-ban megnősült, egy festő lányát vette feleségül (sok gyermekük közül csupán egy éli túl a festőt). A kapcsolatnak köszönhetően kerül Madridba gobelintervezőnek az udvarba. 17 év alatt 62 nagyméretű gobelintervet készít. A munka nem valódi kihívás, de hozzásegíti saját festői világa megtalálásához. A király és környezetének figyelmét is ezeknek a munkáinak köszönheti.

elfogadó önmagával

Az alapos életmű-katalógus szerint 1771 és 1775 között festette első ismert önarcképét, 25–29 éves kora között feltehetően Madridban, a

nagyvárosban, ami számára a világ közepe. A jobbra néző, nem túl nagy méretű olajképet érdemes összehasonlítani a fiatalkori Rembrandt önarcképekkel. Mindketten falusi, dacos fiatalember, eltökéltek, sikerre vágyók. Nem szépek, de vonzóvá teszi őket a homlokukon világító fény, csillogó tekintetük, az energikus pír arcborján. Nem idealizálják magukat. Goya érzéki, lélettel teli szája nemcsak mindenre elszánt, de kicsit agresszív is, duzzadt, erőteljes orra határozott, és kötekedő természetéről árulkodik. Hosszú fekete haja úgy keretezi fénylő arcát, meleg színekkel festett bőrét, hogy a színkontraszttal is érzékeltesse a törekvő, karrierépítő ember belső feszültségeit. Egyszerre távolságtartó és megértő, elfogadó önmagával. Még érződik Anton Raphael Mengs klasszicista német festő hatása, aki III. Károly hívására Madridban dolgozott (például a Királyi Palota banketttermének mennyezetén). Goya dolgozott Mengsszel, ismerhette 1744-ben és 1774-ben készült, a különböző európai udvarokban népszerű önarcképeit. Mégis: melléjük téve a fiatal, pályája elején járó Goya-önarcképet, érzékelhető, mi a különbség egy megbízható, jó festő és a bontakozó zseni munkája között.

1783-ban készült romantikus önarcképén testesebb, arca kiszélesedett – meghízott. Már három éve tagja a Királyi Akadémiának. Életrajzírói ezt az évet emelik ki, mert ettől kezdve keresett, népszerű portréfestő, nemcsak a királyi udvarban, hanem a spanyol nemesség körében is. 37 éves. Tartásából stabilitás árad, kíváncsian kinéz a képből, miközben maga előtt tartja készülő művét. A sötét háttérből világít az arca, homlokán különösen erősek a csaknem fehér foltok. Még mindig sűrű, fekete hajkoronája fokozza a kontrasztot. Jómódra utaló fekete felöltője alól ugyancsak erősen világít fehér inge. De látszik a kétely is, és az orra körül enyhe depresszív vonások. Tökéletesen beletanult szakmájába, olyan minőséget hoz létre, hogy senkinek nem juthat eszébe, mennyi hátránnyal indult pályája. Szoros kapcsolatban áll Ventura Rodríguez vezető építésszel és a király testvéreivel. 1786-ban megkapja a

Floridablanca grófja

Királyi Festő címet, 1789-ben IV. Károly udvari festőnek nevezi ki, holott szimpatizál a francia forradalommal. „Nem tudom magam határok közé szorítani, mint mások” – írja negyvenévesen. Olyan portrét és csoportképet készít, amelyekre önmagát is odafesti. Például 1783-ban a *Floridablanca grófja* című nagy méretű képre, ahol a pompás öltözékű megrendelőnek próbálja munkáját megmutatni, és akit ez szemmel láthatóan nem érdekel. Ugyanabban az évben a *Don Luis infáns családján* a bal sarokban ül, ahogy éppen festi a karakteres, intelligens és ostoba, jóindulatú és ellenszenves arisztokratákat. Elfogadja alárendelt szerepét abban a biztos tudatban, hogy elismert királyi festő lesz.

Don Luis infáns családja

1792-ben Sevillában súlyosan megbetegszik, és megsüketül. Többek feltételezése szerint leromlott állapota kicsapongó életvitelének következménye. Nemesi dámák szeretője, de rendszeresen látogat prostituáltakat is. Mai napig tisztázatlan, mi minden okozta ennek a felfokozott indulataival, ellentmondásaival, rémképeivel viszálykodó embernek a testi romlását (modern orvosok, köztük magyarok is, megkísérelték megfejteni, értelmezni kórtörténetét). Leginkább rézmetszet és rézkarc sorozatai bizonyítják pokoljárásait, küzdelmeit a démonokkal és a sötét mágiával. Az arcok gonoszsága nyilván őt magát is megviselte, nemcsak nézőit. Mindig is kiváló jellemábrázoló volt, de betegségét követően arcképei még félelmetesebbek – és egyre szatirikusabb.

Lesújtó vélemény

A környezet, a kor, a spanyol és francia történelmi, politikai események is iszonyatosak. Leginkább azokon az önarcképeken látszanak szorongásai, amikor – Velázquezhez hasonlóan – különböző jelenetekbe festi magát, és érzékelteti lesújtó véleményét. Mindezt szabad vonalvezetéssel, könnyed ecsetvonásokkal, merész torzításokkal.

1790 és 1795 között készült egész alakos műtermi önarcképe, ahol állványa előtt áll, felemelt jobb kezében ecset, éppen munka közben, egy nagy függőleges vásznon dolgozik. Monográfusa szerint ez a kis méretű mű valószínűleg még 1792-ben, a betegsége előtt készült. Elfordul a készülő képtől, kifelé néz. Fején furcsa kalap. A háttér nagy, fényes üvegtábla. Életrajzírója (Matheron) és fia szerint Goya leginkább éjszaka festett, ez magyarázza a műteremben látható fém, koronás gyertyatartókat. Testtartása és arca fiatalos, viszonylag kiegyensúlyozott, ez is amellet szól, hogy megsüketülése előtti a mű.

Goya szeretője volt

1795–1797 között egy jobbra forduló mellképén arca sokkal megtörtebb. Arcbőre is petyhüdt, beteges. Hiányzik a fény, ami az addigi önarcképeket külső

Önarckép a festőállványnál

forrásból és belülről is megvilágította. Depresszív állapotából az idősödő férfit a nála jóval fiatalabb Alba grófnő iránti szerelem mentette ki. 1795-ben ismerkedtek meg, a mecénás férj rendelt portrékat feleségéről. Goya szenvedélyes szerelemre lobbant, gyakran találkoztak, a festőről szóló életrajzi regények és filmek biztosra veszik, hogy a vonzó külsejű nő Goya szeretője volt (erről a két ragyogó, egész alakos kompozíció nem árulkodik: *Alba grófnő fehérben*, *Alba grófnő feketében*). Ugyancsak 1795 és 1797 között készültek azok a szembenéző, torzonborz hajú tus önarcképek, amelyeket a Goyáról írók leggyakrabban reprodukálnak. Betegsége miatt kevesebbet fest. Megrendelés nélkül készült kisméretű képeinek témája is lidércnyomásos (*Boszorkányok a levegőben*, *Tűzvész*, *Az őrültek háza*). 1797–98-as 80 nyomatból álló rézkarc és aquatinta sorozata, a *Los Caprichos* különös erejű társadalomkritika. Ahogy ő fogalmaz egyik levelében: „Az emberi tévedések, bűnök, különbségek és balgaságok kritikája”.

Alba grófnő fehérben; Alba grófnő feketében

A 19. század háborúkkal, Napóleon kegyetlen hódításaival kezdődik a spanyolok számára. Goya 82 lapból álló sorozatot készít *A háború borzalmai* címmel. A művészettörténet Goya *1808. május harmadika (Kivégzések)* című nagy méretű festményét tartja a korszak legjelentősebb alkotásának. De ugyanez elmondható a *Kolosszusról* (1808–1812) is.

az inkvizíció is perbe fogja

Felesége halála (1812) után egyre inkább különccé válik. Ráadásul az inkvizíció is perbe fogja aktképei miatt (*Ruhátlan Maja*, *Felöltözött Maja*). 1801-ben, 55 éves korában festett balra forduló, szemüveges önarcképe ismét fénnyel telített, arcbőre vakító sárga, meleg rózsaszín és újra feszes, energikus, szája érzéki. Fehér sálján lendületes ecsetvonásokkal láttatja a fény és az árnyék játékát. Sötét szemének mélysége jelzi, mennyire átéli a kor tragikumát, Spanyolország katasztrófáját. A korabeli források alig emlékeznek meg róla, ám az élete végéig tartó baráti levelezés alátámasztja mindazt, amit önarcképei elmondanak róla, vívódásairól, magányáról, sokoldalúságáról és hihetetlen munkabírásáról.

Ruhátlan Maja

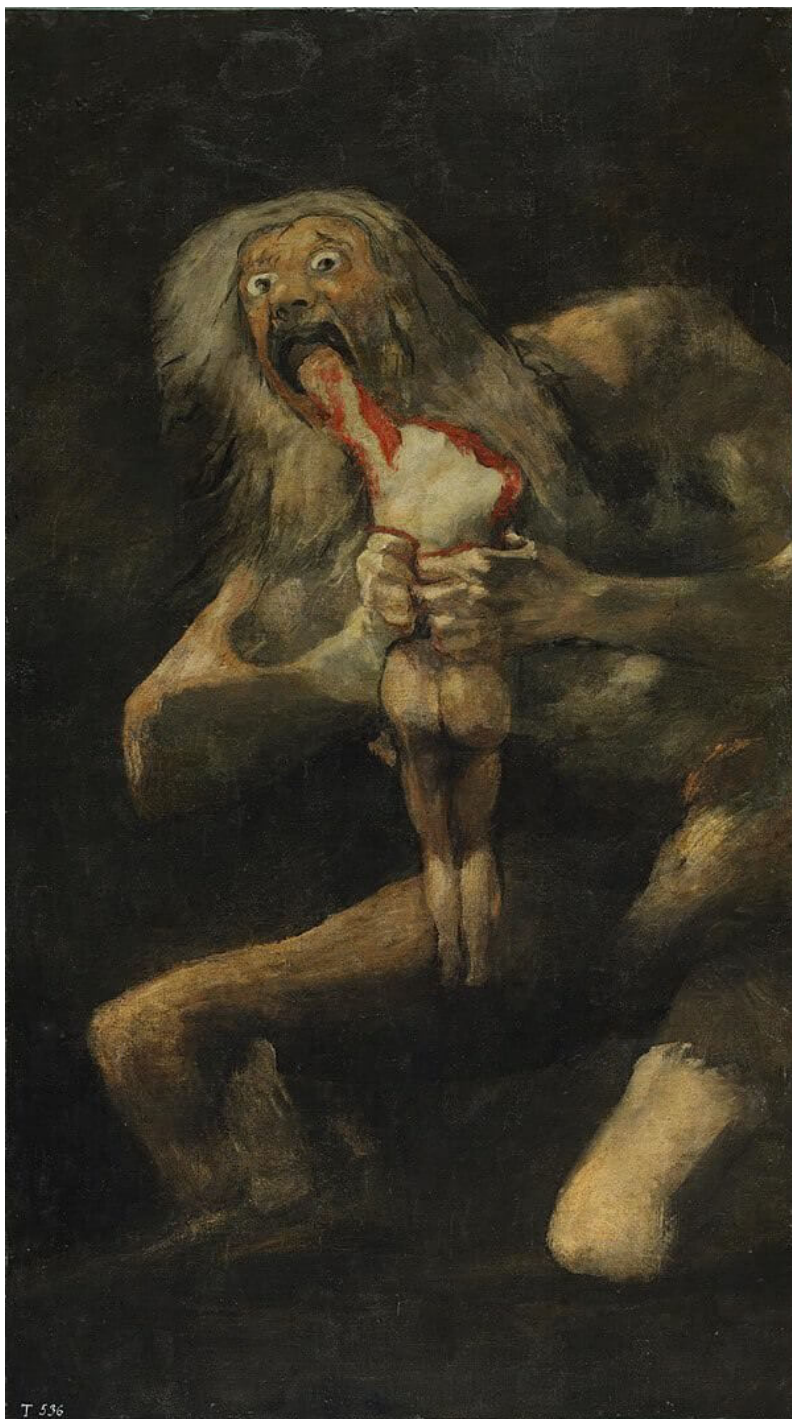
69 évesen festi nyitott ingnyakú mellképét. 1814 és 1819 között leginkább portrékat készített megrendelésre (például VII. Ferdinánd királyról, akivel nem volt szívélyes a kapcsolata). Magányos, magánélete zűrzavaros, és kellemetlen mendemondákat terjesztenek róla. Ezen a kissé jobbra forduló, ám a nézővel szuggesztíven szembenéző önarcképén sebezhetőnek, érzékenynek, megbántottnak és törékenynek láttatja önmagát. Életkora és betegségei ellenére energikus, és olyan atmoszférát teremt, mint Rembrandt és Velázquez. Vörösésbarna kabátjával ellentétben inge fehér nyakú, és mindkettő finomabb, lágyabb ecsetvonásokkal festett, mint a háttér. Ez a csaknem rendetlen öltözet szokatlan a festőnél, aki mindig nagyon elegánsnak, rendezettnak mutatta önmagát. Valószínű, hogy a közel 70 éves művészt már sokféle külsőség nem érdekelte. Arcbőre többféle puha rózsaszín, még nem öreg, de már az öregkor küszöbén. A mellkép egészéből, a magabiztos fejtartásból áradó kivételes erők ellenére az arcbőr gazdagon rétegzett festésmódján átsüt a fáradtság, a sokat megélt, szenvedélyes temperamentumú ember megkeseredése, fáradtsága. De az arc fényessége még Goya különleges portréművein is ritka.

Önarckép 69 évesen

1819-ben újabb hosszantartó, súlyos betegségben szenvedett, de barátja, Arrieta doktor gondos, kitartó ápolásának köszönhetően életben maradt. 73 éves. Megvásárolta Madrid közelében a Quinta del Sordót (A süket házát) és 1820–23 között

festette a ház két szobájának falára a baljóslatú *Fekete festmények*et. Egyházellenes, aztán elveszti hitét a megváltásban, démonoktól és boszorkányoktól fél, de szkeptikus a felvilágosodás eszméivel is. (Később levették a falról és vászonra másolták a képeket, ma a Pradóban láthatók.) Az 1812–1820 közötti rézkarc és aquatinta sorozatának egyik darabján a sírból kiemelkedő halott egy papírlapra mutat, amelyen ez olvasható: „Nada”, azaz „Semmi”.

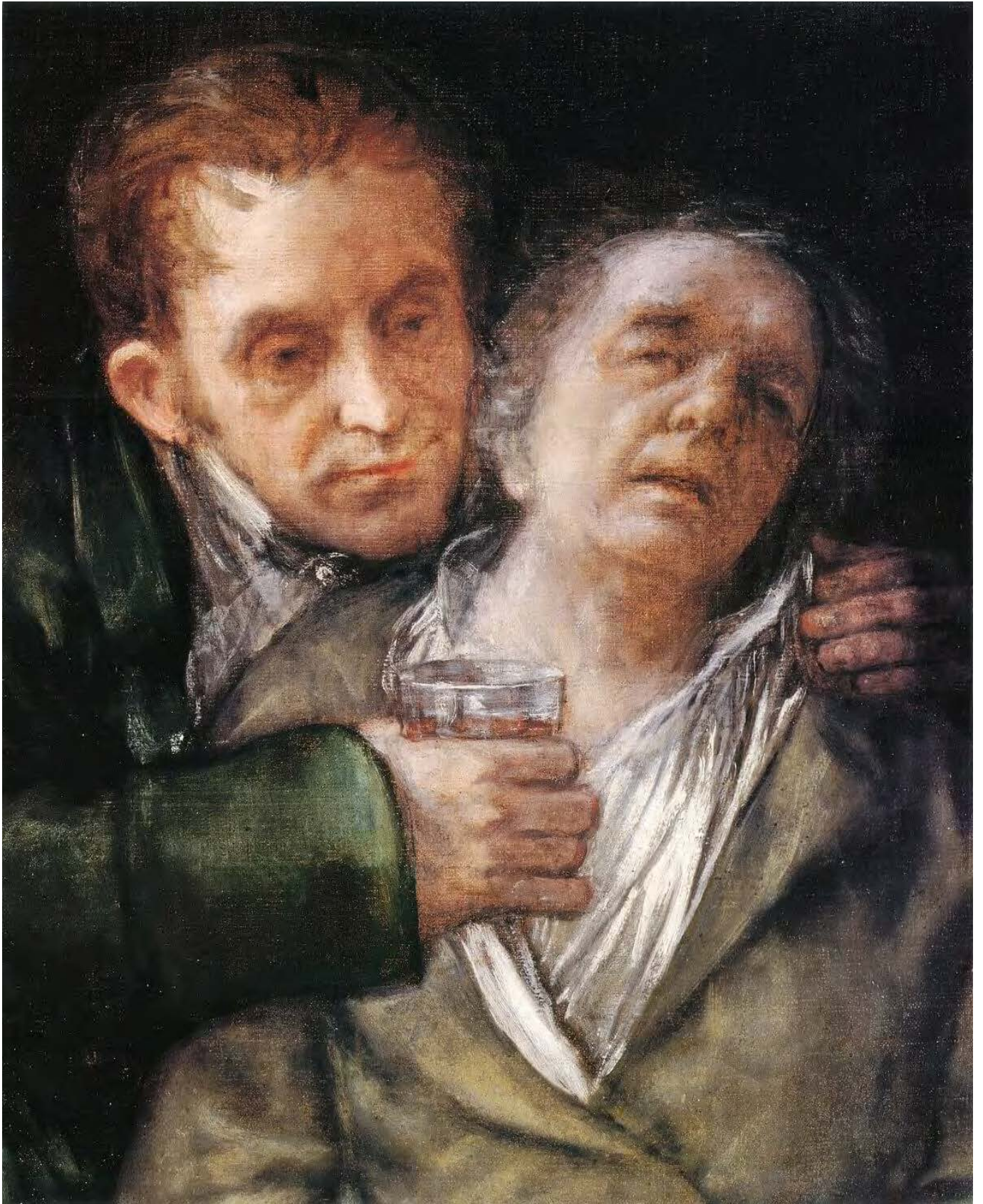

Saturnus felfalja gyermekeit

1820–1823 között festette a hátborzongató, megszállott *Saturnust*, az emberszerű kannibál szörnyet. Ha elfogadjuk, amit a Goyáról írók hangsúlyoznak, hogy Goya valódi önarcképe az 1808–1812 között készült nagyméretű mű, a félelmetes, embert, állatot, tájat egyaránt elpusztító *Kolosszus*, akkor erre a minden reményt nélkülöző, drasztikus képre is elmondhatjuk ugyanezt. És az 1820–1823-ban festett ugyancsak nagyméretű olajképre, a *Kutya* címűre, melyen szinte teljesen üres a képfelület. A süllyedő kutya feje kicsi, nincsenek sem élőlények, sem tárgyak, sem elemek. Csak a kétségbeesett egyedüllét.

irgalmas törődés

A rémképek, kísértetek közben festette kettős portróját: önarcképét orvosával és barátjával, dr. Eugenio Arrietával: „az együttérzésért és gondoskodásért, amellyel megmentette az életemet az akut és veszélyes betegség alatt” – olvasható a kép alján Goya kézírásával. A második súlyos betegségről ugyanúgy keveset lehet tudni, mint az elsőről, amely süketiséget és részleges vakságot is okozott. Feltételezések szerint sárgaláz lehetett. A festő és az orvos baráti kapcsolatban voltak, ez is magyarázza a kitartó, irgalmas törődést. A képen az erőtlen festő az ágyon ül és csak azért nem csuklik össze, mert az orvos óvatosan, gyengéden megtámasztja betegét és próbálja vele megitatni a gyógyszert. Goya szája nyitva, nehezen kap levegőt, szeme félig csukva, keze erőtlen. A sötét háttér erős kontrasztja a vörös ágytakaró és a fehér kendő. A háttérben két elmosódott alak, feltehetően a szolgálok. Dr. Arrieta már akkor próbálta rábeszélni Goyát, hogy hagyja el a zűrzavaros Madridot. A festőnek egyébként nem lehetett túl jó véleménye az orvosokról, ezt *Az orvos* című (1779) gobelinterve és főleg a *Caprichos* sorozat 40. rézkarca (*Ugyan miben fog meghalni?*, 1799) bizonyítja. Itt a haldokló mellett ülő orvos nagy fülű számár.

Önarckép Dr Arrietával (részlet)

Megfogadta dr. Arrieta tanácsát. Házát unokájára íratta, végül Bordeaux-ban telepedett le. 1826 májusában még egyszer visszatért Madridba, ahol a király megbízásából Vicente de Lopez udvari festő portrén örökíti meg az idős művészt. (Nem igazán hasonlít arra a Goyára, akit 40 önarcképe alapján ismerünk.) Goya egy rajzciklusára azt írta: „jobb a halál mindennél”. Utoljára üvöltő farkasokat festett, amelyek szerint „mi vadak, jobbak vagyunk az embereknél”.

felső kép | Önarckép